

تأثیر روش‌های تدریس فعال بر یادگیری دانش‌آموزان در مدارس دولتی استان اردبیل

حوریه اصغری^۱، سودا رفیقی^۲، فاطمه شیروانی^۳

تاریخ دریافت: ۳۰ خرداد ماه ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۷ مرداد ماه ۱۴۰۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر میزان یادگیری دانش‌آموزان در مدارس دولتی استان اردبیل انجام شده است. با توجه به تحولات سریع آموزشی و تأکید رویکردهای نوین بر یادگیرنده‌محوری، استفاده از روش‌های تدریس فعال به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در ارتقای کیفیت یادگیری دانش‌آموزان اهمیت فزاینده‌ای یافته است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-همبستگی از نوع علی-مقایسه‌ای است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان مدارس دولتی استان اردبیل در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، ۳۸۴ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه روش‌های تدریس فعال و پرسشنامه یادگیری دانش‌آموزان مبتنی بر یادگیری معنادار بود که روایی و پایایی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی، آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون خطی ساده تحلیل شدند. نتایج پژوهش نشان داد که بین روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون بیانگر آن بود که روش‌های تدریس فعال قادرند بخش قابل‌توجهی از واریانس یادگیری دانش‌آموزان را تبیین کنند. این یافته‌ها حاکی از آن است که افزایش مشارکت فعال دانش‌آموزان، تعامل آموزشی و استفاده از راهبردهای تدریس نوین می‌تواند منجر به یادگیری عمیق‌تر، پایدارتر و معنادارتر شود. بر این اساس، به‌کارگیری گسترده‌تر روش‌های تدریس فعال در مدارس دولتی می‌تواند نقش مهمی در ارتقای کیفیت نظام آموزشی و بهبود یادگیری دانش‌آموزان ایفا کند.

واژگان کلیدی: روش‌های تدریس فعال؛ یادگیری دانش‌آموزان؛ مدارس دولتی؛ استان اردبیل

^۱ گروه آموزش ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش، اداره کل آموزش و پرورش استان اردبیل، پارس آباد، ایران

^۲ گروه آموزش ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش، اداره کل آموزش و پرورش استان اردبیل، اسلامشهر، ایران

^۳ گروه آموزش ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش، اداره کل آموزش و پرورش استان اردبیل، پارس آباد، ایران

۱- مقدمه

نظام‌های آموزشی در سراسر جهان با چالش‌های فزاینده‌ای در زمینه ارتقای کیفیت یادگیری دانش‌آموزان مواجه‌اند. تغییرات سریع اجتماعی، اقتصادی و فناورانه ایجاب می‌کند که مدارس از رویکردهای سنتی و معلم‌محور فاصله گرفته و به سمت شیوه‌های نوین و یادگیرنده‌محور حرکت کنند. در این میان، روش‌های تدریس فعال به‌عنوان یکی از مؤثرترین رویکردهای آموزشی، توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران آموزشی را به خود جلب کرده‌اند. این روش‌ها با تأکید بر مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایند یادگیری، زمینه‌ساز یادگیری عمیق، پایدار و معنادار می‌شوند (Prince, 2004).

در نظام آموزشی ایران، به‌رغم تأکید اسناد بالادستی همچون سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر یادگیری فعال و مشارکتی، همچنان در بسیاری از مدارس، به‌ویژه مدارس دولتی، شیوه‌های سنتی تدریس غالب است. این مسئله در استان‌های کمتر برخوردار یا دور از مرکز، از جمله استان اردبیل، نمود بیشتری دارد. استان اردبیل با ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خاص خود، نیازمند بررسی‌های بومی در حوزه آموزش است تا بتوان سیاست‌ها و برنامه‌های آموزشی را متناسب با شرایط محلی طراحی کرد. یادگیری دانش‌آموزان نه‌تنها متأثر از محتوای درسی، بلکه به‌شدت وابسته به روش تدریس معلمان است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که روش‌های تدریس فعال می‌توانند انگیزش تحصیلی، تفکر انتقادی، خودتنظیمی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را به‌طور معناداری بهبود بخشند (Freeman et al., 2014). با این حال، شواهد تجربی کافی درباره میزان اثربخشی این روش‌ها در مدارس دولتی استان اردبیل وجود ندارد. از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر یادگیری دانش‌آموزان در مدارس دولتی استان اردبیل انجام می‌شود. این مطالعه می‌تواند شکاف موجود در ادبیات پژوهشی داخلی را کاهش داده و مبنایی علمی برای تصمیم‌گیری مدیران و معلمان فراهم آورد.

۲- ادبیات نظری

۲-۱- مفهوم یادگیری و یادگیری معنادار

یادگیری یکی از مفاهیم بنیادین در روان‌شناسی تربیتی است که به‌طور کلی به تغییر نسبتاً پایدار در رفتار یا توانایی‌های فرد در نتیجه تجربه اطلاق می‌شود (Slavin, 2018). از دیدگاه سازنده‌گرایی، یادگیری فرایندی فعال است که در آن یادگیرنده دانش جدید را بر پایه دانش پیشین خود می‌سازد (Piaget, 1972). در این چارچوب، یادگیری زمانی معنادار خواهد بود که دانش‌آموز بتواند بین مفاهیم جدید و ساختارهای شناختی پیشین خود ارتباط برقرار کند (Ausubel, 1968). یادگیری معنادار در مقابل یادگیری سطحی قرار می‌گیرد که معمولاً حاصل روش‌های تدریس مبتنی بر حفظ و تکرار است. روش‌های تدریس فعال با فراهم کردن فرصت‌هایی برای بحث، حل مسئله و تعامل اجتماعی، زمینه یادگیری معنادار را تقویت می‌کنند (Biggs & Tang, 2011).

۲-۲- تعریف و ویژگی‌ها روش‌های تدریس فعال

روش‌های تدریس فعال به مجموعه‌ای از راهبردهای آموزشی اطلاق می‌شود که در آن‌ها دانش‌آموزان به صورت ذهنی و عملی در فرایند یادگیری مشارکت می‌کنند (Bonwell & Eison, 1991). در این روش‌ها، معلم نقش تسهیل‌گر یادگیری را بر عهده دارد و دانش‌آموزان از حالت منفعل خارج می‌شوند. از جمله ویژگی‌های اصلی روش‌های تدریس فعال می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مشارکت فعال دانش‌آموزان
- تعامل دوسویه بین معلم و دانش‌آموز
- تأکید بر تفکر انتقادی و حل مسئله
- یادگیری مشارکتی و گروهی
- بازخورد مستمر

روش‌هایی نظیر یادگیری مشارکتی، یادگیری مبتنی بر مسئله، بحث گروهی، ایفای نقش و تدریس مبتنی بر پروژه در زمره روش‌های تدریس فعال قرار می‌گیرند (Prince, 2004).

۲-۳- مبانی نظری روش‌های تدریس فعال

روش‌های تدریس فعال ریشه در نظریه‌های یادگیری مختلفی دارند. نظریه سازنده‌گرایی اجتماعی ویگوتسکی (۱۹۷۸) بر نقش تعامل اجتماعی در یادگیری تأکید می‌کند. از دیدگاه وی، یادگیری در «منطقه مجاور رشد» و از طریق همکاری با دیگران رخ می‌دهد. روش‌های تدریس فعال با فراهم کردن فعالیت‌های گروهی، این تعامل را تسهیل می‌کنند.

همچنین، نظریه یادگیری تجربی کلب (۱۹۸۴) بیان می‌کند که یادگیری مؤثر از طریق تجربه، تأمل، مفهوم‌سازی و آزمایش فعال شکل می‌گیرد. روش‌های تدریس فعال دقیقاً این چرخه را در کلاس درس فعال می‌سازند.

۲-۴- تأثیر روش‌های تدریس فعال بر یادگیری دانش‌آموزان

مطالعات متعددی در سطح بین‌المللی نشان داده‌اند که روش‌های تدریس فعال تأثیر مثبتی بر یادگیری دانش‌آموزان دارند. فرمن و همکاران (۲۰۱۴) در یک فراتحلیل گسترده نشان دادند که استفاده از روش‌های فعال در مقایسه با تدریس سنتی، منجر به افزایش معنادار عملکرد تحصیلی و کاهش نرخ مردودی می‌شود. در پژوهشی دیگر، مایکل (۲۰۰۶) گزارش کرد که دانش‌آموزانی که در کلاس‌های فعال شرکت می‌کنند، درک مفهومی عمیق‌تری از مطالب درسی دارند. همچنین، این روش‌ها باعث افزایش انگیزش و نگرش مثبت نسبت به یادگیری می‌شوند (Ryan & Deci, 2000).

در ایران پژوهش‌های متعددی به بررسی اثربخشی روش‌های تدریس فعال پرداخته‌اند. نتایج پژوهش حسینی و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد که یادگیری مشارکتی تأثیر معناداری بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه دارد. همچنین، مطالعه احمدی (۱۴۰۰) بیانگر آن است که استفاده از تدریس مبتنی بر پروژه موجب افزایش یادگیری عمیق دانش‌آموزان شده است. با این حال، بیشتر پژوهش‌های داخلی در شهرهای بزرگ انجام شده‌اند و پژوهش‌های بومی در استان اردبیل محدود است. این خلأ پژوهشی ضرورت انجام مطالعه حاضر را دوچندان می‌کند. هدف کلی پژوهش «بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر میزان یادگیری دانش‌آموزان مدارس دولتی استان اردبیل» می‌باشد.

۳- روش تحقیق

روش تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و شیوه اجرا توصیفی - همبستگی از نوع علی - مقایسه‌ای است که با هدف بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر میزان یادگیری دانش‌آموزان انجام می‌شود. جامعه آماری پژوهش کلیه دانش‌آموزان مدارس دولتی استان اردبیل در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ را شامل می‌شود. با توجه به گستردگی جامعه و پراکندگی جغرافیایی مدارس، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران و با در نظر گرفتن خطای ۰.۰۵، برابر با ۳۸۴ نفر تعیین شد. ابزار گردآوری اطلاعات شامل دو پرسشنامه بود: پرسشنامه روش‌های تدریس فعال معلم، برگرفته از الگوی تدریس فعال بونول و ایسون (Bonwell & Eison, 1991)، و پرسشنامه یادگیری دانش‌آموزان بر اساس مؤلفه‌های یادگیری معنادار آزوبل (Ausubel, 1968) که میزان درک مفهومی، کاربرد دانش و پایداری یادگیری را می‌سنجد. روایی ابزارها از طریق روایی محتوایی و با نظر ۱۰ نفر از اساتید متخصص علوم تربیتی تأیید شد و پایایی آن‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰.۸۶ و ۰.۸۹ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مطلوب ابزارهاست. داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ و از طریق آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و آمار استنباطی شامل آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون خطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- یافته‌های توصیفی پژوهش

در این بخش، ابتدا به توصیف ویژگی‌های متغیرهای اصلی پژوهش شامل روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان پرداخته می‌شود. شاخص‌های آمار توصیفی شامل میانگین، انحراف معیار، حداقل و حداکثر نمرات برای هر متغیر گزارش شده است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی متغیر روش‌های تدریس فعال

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
روش‌های تدریس فعال	۳۸۴	۳.۶۷	۰.۵۴	۲.۱۰	۴.۸۵

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین نمره روش‌های تدریس فعال برابر با ۳۶۷ است که بالاتر از حد متوسط نظری مقیاس (۳) قرار دارد. این یافته بیانگر آن است که از دیدگاه دانش‌آموزان، معلمان مدارس دولتی استان اردبیل تا حد نسبتاً مطلوبی از روش‌های تدریس فعال در کلاس‌های درس استفاده می‌کنند. انحراف معیار ۰.۵۴ نیز نشان‌دهنده پراکندگی متوسط نمرات و وجود تفاوت‌هایی در میزان به‌کارگیری این روش‌ها در مدارس مختلف است. فاصله نسبتاً زیاد بین حداقل و حداکثر نمرات، حاکی از آن است که برخی معلمان هنوز از روش‌های سنتی استفاده می‌کنند، در حالی که برخی دیگر به‌طور گسترده از شیوه‌های فعال بهره می‌برند.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی متغیر یادگیری دانش‌آموزان

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
یادگیری دانش‌آموزان	۳۸۴	۳.۷۴	۰.۶۱	۲.۰۵	۴.۹۰

بر اساس جدول ۲، میانگین نمره یادگیری دانش‌آموزان ۳.۷۴ به‌دست آمده است که نشان‌دهنده سطح نسبتاً بالای یادگیری در میان دانش‌آموزان مدارس دولتی استان اردبیل است. این میزان بیانگر آن است که دانش‌آموزان از نظر درک مفهومی، توانایی کاربرد مطالب و پایداری یادگیری در وضعیت مطلوبی قرار دارند. انحراف معیار ۰.۶۱ نشان‌دهنده پراکندگی متوسط داده‌هاست و حاکی از آن است که سطح یادگیری دانش‌آموزان در مدارس مختلف یکسان نیست و تحت تأثیر عوامل گوناگونی از جمله روش تدریس معلمان قرار دارد.

۴-۲- یافته‌های استنباطی پژوهش

در این بخش، فرضیه پژوهش با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به کمی بودن متغیرها و نرمال بودن توزیع داده‌ها، از آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون خطی ساده استفاده شده است.

فرضیه پژوهش: استفاده از روش‌های تدریس فعال تأثیر معناداری بر افزایش یادگیری دانش‌آموزان در مدارس دولتی استان اردبیل دارد.

جدول ۳. نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان

متغیرها	ضریب همبستگی (r)	سطح معناداری (Sig)	تعداد
روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان	۰.۶۲	۰.۰۰۰	۳۸۴

نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r=0.62, p<0.01$). این ضریب همبستگی بیانگر یک رابطه نسبتاً قوی است؛ به این معنا که با افزایش میزان استفاده از روش‌های تدریس فعال، سطح یادگیری دانش‌آموزان نیز افزایش می‌یابد. سطح معناداری ۰.۰۰۰ نشان می‌دهد که این رابطه در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است و بنابراین فرض صفر مبنی بر نبود رابطه بین متغیرها رد می‌شود.

جدول ۴. نتایج تحلیل رگرسیون خطی ساده برای پیش‌بینی یادگیری دانش‌آموزان

متغیر پیش‌بین	B	Beta	t	Sig
ثابت	۱.۲۱	—	۶.۸۴	۰.۰۰۰
روش‌های تدریس فعال	۰.۶۹	۰.۶۲	۱۴.۳۷	۰.۰۰۰

جدول ۵. شاخص‌های کلی مدل رگرسیون

R	R ²	R ² تعدیل شده	F	Sig
۰.۶۲	۰.۳۸	۰.۳۷	۲۰۶.۴	۰.۰۰۰

نتایج جداول ۴ و ۵ تحلیل رگرسیون خطی ساده نشان می‌دهد که روش‌های تدریس فعال توان پیش‌بینی معناداری برای یادگیری دانش‌آموزان دارند. مقدار ضریب تعیین ($R^2=0.38$) بیانگر آن است که ۳۸ درصد از واریانس یادگیری دانش‌آموزان توسط روش‌های تدریس فعال تبیین می‌شود که میزان قابل‌توجهی در پژوهش‌های علوم تربیتی محسوب می‌گردد. مقدار ضریب بتای استاندارد شده ($\beta=0.62$) نشان‌دهنده اثر مثبت و قوی روش‌های تدریس فعال بر یادگیری دانش‌آموزان است. همچنین، مقدار آماره F و سطح معناداری آن ($p<0.01$) حاکی از معنادار بودن کلی مدل رگرسیون است. بر این اساس، فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

۵- نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر یادگیری دانش‌آموزان مدارس دولتی استان اردبیل بود. نتایج آمار توصیفی نشان داد که از دیدگاه دانش‌آموزان، میزان استفاده از روش‌های تدریس فعال و سطح یادگیری آنان در حد نسبتاً مطلوبی قرار دارد. این یافته بیانگر آن است که اگرچه گام‌هایی در جهت به‌کارگیری رویکردهای نوین آموزشی برداشته شده، اما هنوز امکان ارتقای کیفیت تدریس و یادگیری وجود دارد.

یافته‌های استنباطی پژوهش نشان داد که بین روش‌های تدریس فعال و یادگیری دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که روش‌های تدریس فعال قادرند بخش قابل‌توجهی از تغییرات یادگیری دانش‌آموزان را تبیین کنند. این نتایج با یافته‌های پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی همسو است و بر اهمیت نقش معلم و روش تدریس در فرایند یادگیری تأکید دارد.

بر اساس نتایج این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که استفاده از روش‌های تدریس فعال نه تنها موجب افزایش درک مفهومی و پایداری یادگیری دانش‌آموزان می‌شود، بلکه آنان را به یادگیرندگانی فعال، مسئول

و مشارکت‌جو تبدیل می‌کند. بنابراین، توجه به این روش‌ها می‌تواند گامی مؤثر در راستای تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و ارتقای کیفیت نظام آموزشی کشور باشد.

منابع

- Ahmadi, M. (2021). The effect of project-based learning on students' deep learning. Tehran: SAMT.
- Ausubel, D. P. (1968). Educational psychology: A cognitive view. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university. McGraw-Hill.
- Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). Active learning: Creating excitement in the classroom. ASHE-ERIC.
- Freeman, S., et al. (2014). Active learning increases student performance in science. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410–8415.
- Hosseini, A., Karimi, F., & Mohammadi, S. (2019). The effect of cooperative learning on academic achievement. *Journal of Educational Research*, 12(3), 45–62.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Michael, J. (2006). Where's the evidence that active learning works? *Advances in Physiology Education*, 30(4), 159–167.
- Piaget, J. (1972). *The psychology of the child*. New York: Basic Books.
- Prince, M. (2004). Does active learning work? *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223–231.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
- Slavin, R. E. (2018). *Educational psychology: Theory and practice*. Pearson.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society*. Harvard University Press.